

Anna Skotnicka

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

SPOTKANIE Z INNOŚCIĄ. AMERYKAŃSKI PISARZ CZYTA KLASYKĘ ROSYJSKĄ

An Encounter With Alterity. An American Writer Reads Russian Classics

ABSTRACT: My paper examines both the reading of Russian classics by the American writer George Saunders and the critical reception of his book, *A Swim in a Pond in the Rain: in Which Four Russians Give a Master Class on Writing, Reading, and Life*, in Russia and Poland. The primary objective is to analyse Saunderson's method of reading Russian classics and how he discusses it with his students. The author appreciates the universal, humanistic values of Russian classic stories and their potential to cultivate readers' empathy. The central theme of interest revolves around alterity, as the reading itself can be considered a form of encountering the "other." The paper poses questions regarding the quality of dialogue between participants who do not share the same heritage and language, and how their reception is influenced by diverse cultural backgrounds and different historical moments of publication. Additionally, the paper discusses the reactions of Russian and Polish critics to Saunders' book.

KEYWORDS: George Saunders, Russian Classics, literature as alterity, cross-cultural dialog

George Saunders jest cieszącym się dużym uznaniem, współczesnym prozaikiem amerykańskim, autorem zbiorów prześmiewczych, pełnych absurdu opowiadań i nowel (*Pastoralia*, 2000; *Tenth of December*, 2013; *Liberation Day*, 2022), esejów oraz jednej powieści *Lincoln in the Bardo*, która zdobyła Man Booker Prize w 2017 roku¹. Był stypendystą prestiżowych fundacji, m.in. MacArthur Fellowship (2006), Guggenheim Fellowship (2006). Uhonorowany wieloma nagrodami² (National Magazin Award, 1994,1996, 2000, 2004; O. Henry Award, 1997; Story Prize, 2013; PEN/

¹ Publikacje przekładów w Polsce: *Sielanki*, 2021; *10 grudnia*, 2016; *Lincoln w Bardo*, 2018. Publikacje w Rosji: *Пасторалия. Разруха в парке гражданской войны*, 2005; *Десятое декабря*, 2018; *Линкольн в бардо*, 2019; *Купание в пруду под дождем*, 2022.

² National Magazin Award, 1994,1996, 2000, 2004; O. Henry Award, 1997; Story Prize, 2013; PEN/ Malamud, 2013; Folio Prize, 2014.

Malamud, 2013; Folio Prize, 2014) ma dzisiaj w Stanach Zjednoczonych opinię jednego z najwybitniejszych pisarzy. Został włączony do setki najbardziej wpływowych ludzi świata w wykazie przygotowanym przez „Time”. Prowadzi zajęcia z twórczego pisania na Uniwersytecie Syracuse.

Pierwsze przekłady utworów Saundersa na język polski ukazały w kilku antologiach opowiadań, poczynając od 2005 roku³. Podobnie było w przypadku przekładów na język rosyjski. Jego debiut w tym języku to dwa opowiadania ogłoszone drukiem wcześniej niż w Polsce, bo w 2001 roku w czasopiśmie „Inostrannaja literatura”, odpowiedniku „Literatury na Świecie”. Opatrując je wstępem, tłumaczka przedstawiała pisarza jako mistrza opowiadania, którego znakiem rozpoznawczym są trzy S: sarkazm, surrealizm, satyra⁴. Twórczość Saundersa ma w świecie wielu zwolenników, największy oddźwięk wywołała powieść *Lincoln w Bardo*, prawdopodobnie przede wszystkim ze względu na swoją niezwykłą formę. Utwór bowiem składa się z wypowiedzi wielu postaci, zarówno historycznych, jak i fikcyjnych, z których nadrzędny autor skomponował swoją opowieść.

Pisarz był gościem honorowym Festiwalu Conrada w 2021 roku. Polscy krytycy przedstawiali go wówczas jako

jednego z najoryginalniejszych współczesnych pisarzy amerykańskich. Wielkim odkryciem prozy XX wieku była polifoniczność, czyli zderzanie w jednym tekście zupełnie różnych głosów, języków i perspektyw. Saunders poszedł jeszcze dalej, bo z wielogłosowości uczynił nie tylko mechanizm fabularny czy zasadę stylistyczną, ale również filozoficzny paradygmat funkcjonowania opowieści w ogóle⁵.

Zwrócono również uwagę na obecną w jego prozie figurę ironii, która

służy jako nośnik refleksji etycznej, nienachalnej i wiarygodnej, bo podejmowanej przez kogoś, kto na własnej skórze doświadczył wyniszczającego wpływu korporacyjnego kapitalizmu, a walkę z nim prowadzi za pomocą eksperymentalnej prozy, w której nic nie jest oczywiste, w której każde zdanie pobudza do myślenia i zmiany⁶.

³ Ł. Najder i M. Wróbel w artykule *Frajda i zgroza*, „Dwutygodnik.com” 2016/10. <https://www.dwutygodnik.com/artykul/6835-frajda-i-zgroza.html>, [06.06.2023] wymieniają m.in. następujące publikacje: *Umiem mówić!*TM, [w:] *Poparzone dzieci Ameryki*, Kraków 2005; *Szczeniak*, [w:] *Księga innych ludzi*, Kraków 2009.

⁴ С. Силакова, *От переводчика*, Дж. Сондерс, *Рассказы*, «Иностранная литература» 2001, № 7, <https://magazines.gorky.media/inostran/2001/7/rassказы-2.html> [11.07.2023]. Publikacje w antologiach: *Лучшее за год 2005. Мистика, магический реализм, фэнтези*.

⁵ M. Sowiński, *Festiwal Conrada Dzień VI*, „Tygodnik Powszechny” 23.10.2021, [w:] <https://www.tygodnikpowszechny.pl/festiwal-conrada-dzien-vi-169439> (06.06.2023).

⁶ G. Jankowicz, *Mistrz brzuchomówstwa*, „Tygodnik Powszechny” 26.04.2021, [w:] <https://www.tygodnikpowszechny.pl/mistrz-brzuchomowstwa-167307> (06.06.2023).

Rosyjskich badaczy zajmowała zwłaszcza strona artystyczna i motywika utworów Saundersa a szczególnie analiza jego twórczości w kontekście Bachtinowskiej koncepcji *menippej*⁷ czy kwestia motywu życia pozagrobowego⁸.

Książka *Kąpiel w stawie podczas deszczu, w trakcie której czterech Rosjan prowadzi warsztaty czytania, pisania i życia* (*A Swim in a Pond in the Rain: In Which Four Russians Give a Master Class on Writing, Reading, and Life*), opublikowana została w styczniu 2021 roku w Stanach Zjednoczonych w największym anglojęzycznym wydawnictwie Random House. Jej przekład ukazał się rok później w Polsce w kwietniu w wydawnictwie „Znak”, a w Rosji w lipcu tegoż roku w wydawnictwie EKSMO. Eseje Saundersa cieszą się zainteresowaniem w różnych kręgach kulturowych. Dlaczego? Jak amerykański pisarz interpretuje klasykę rosyjską? Interesującą kwestią jest również odbiór książki Saundersa w rodzimym, anglosaskim środowisku oraz porównanie go z reakcją i sposobem czytania w Rosji oraz w Polsce. Warto zastanowić się, do jakich wniosków dochodzą usytuowani na zewnątrz kultury rosyjskiej i amerykańskiej uczestnicy tego międzykulturowego dialogu.

Jak przekonują badacze, czytanie literatury jest kontaktem z innością⁹. Lektura – podkreśla Anna Łebkowska, streszczając poglądy zachodnich literaturoznawców, „to spotkanie z innym, uobecnione w zdarzeniowości, kreatywności, inwencyjności”¹⁰. Zetknięcie z innością oznacza kontakt z tym, co w jakimś stopniu niepojęte, ale wzywające do reakcji, do odpowiedzi (E. Levinas). Michał Paweł Markowski w artykule *Zwrot etyczny w badaniach literackich*, referując poglądy Dereka Attridge’a, stwierdza, że

Inność [...] jest relacją; ma ona podwójną moc transformacji podmiotu: to, co inne, przekształca się dla niego w to samo (gdyż inaczej nigdy by niczego nie pojął), zarazem jednak on sam przekształca się w innego od siebie samego (bo inaczej nie pozwoliłby zaistnieć temu, co inne). „Odpowiedzieć na jednostkowość tekstu to uznać jego jednostkowość w mojej jednostkowej odpowiedzi, otworzyć się nie tylko na znaczący potencjał słów na stronie, lecz także na czas i przestrzeń, w jakiej odbywa się czytanie, na nieuogólnioną relację między tekstem a czytelnikiem” (s. 25)¹¹.

Jak zauważył dziennikarz kulturalny polskiej edycji „Newsweeka”, eseje Saundersa „są jak list miłosny do ukochanej literatury”¹². Podczas zorganizowanej przez wydaw-

⁷ А.В. Татаринов, Л.Н. Татарина, *Современная мениппея как дидактический жест* (О романе Дж. Сондерса «Линкольн в бардо»), „Литера” 2019, № 6.

⁸ А. Степанов, *Джордж Сондерс и Виктор Пелевин о посмертии*, «Новое литературное обозрение» 2023, № 1.

⁹ А. Łebkowska, *Poznanie siebie i poznanie innego. Wobec inności literatury*, „Przestrzenie Teorii” 2005, nr 5, s. 14-15.

¹⁰ Tamże, s. 11.

¹¹ М.П. Markowski, *Zwrot etyczny w badaniach literackich*, „Pamiętnik Literacki” 2000, z. 1, s. 244. Autor omawia poglądy Dereka Attridge’a zawarte w artykule *Innovation. Literature. Ethics: Relating to the Other*.

¹² А. Hudzik, *Poważne zabawy z klasykami*, „Newsweek” 24.04.2022, s. 112.

nictwo „EKSMO” dyskusji rosyjscy recenzenci książkowi i wykładowcy twórczego pisania wyrazili zdziwienie, że pisarz odnosi się z tak wielką czcią do literatury ich narodu¹³, blogerka zaś uznała lekturę esejów za wielkie święto¹⁴. Zetknięcie z nimi było dla czytelników źródłem przyjemności. Ale czy możemy powiedzieć, że odbierane były jako inne, to znaczy czy ich doświadczenie oznaczało gotowość do prze-modelowania własnego Ja odbiorców¹⁵?

Kolejny problem odnosi się do tego, że Saunders nie zna języka rosyjskiego i czyta utwory w przekładach. Poświęca temu uwagę w kilku miejscach swojej książki i daje studentom różne wersje tłumaczenia tego samego opowiadania, by pokazać „jak wybory na poziomie zdania budują świat opowieści”¹⁶. Jak widzimy, niewspółobecność (M. Bachtin) ma w badanym przypadku nie tylko charakter czasowy, przestrzenny i kulturowy, ale dotyczy sprawy podstawowej dla obcowania z literaturą – słowa. W tej sytuacji pisarz proponuje przyjąć, że opowiadania były napisane po angielsku, ponieważ „nawet po angielsku odarte z uroków oryginału, te historie wciąż mają nam mnóstwo do powiedzenia” (s. 15).

Kolejne zagadnienie związane jest z formułowaniem opinii o esejach Saundersa, co każe nam zwrócić uwagę na moment historyczny, w którym dokonuje się podczas lektury spotkanie kultur. Jak to już zauważono w polskiej prasie, z powodu inwazji rosyjskiej na Ukrainę, był to moment niefortunny dla literatury rosyjskiej, którą postulowano poddać unieważnieniu¹⁷. Zrodziło się bowiem pytanie, którego dzisiaj nie sposób sobie nie zadawać:

Jak tzw. wielka kultura rosyjska ma się do potworności, które widzimy w Ukrainie? Może tak naprawdę nigdy nie stanowiła większej wartości dla samych Rosjan, była mirażem, zabawką dla elit o ograniczonym zasięgu? Niczego nie zmieniła w Rosji, której prawdziwą i jedyną twarz widzimy w Buczy czy Mariupolu?¹⁸.

¹³ Как читателям, писателям и критикам понять классиков. Обсуждение новой книги Джорджа Сондерса «Купание в пруду под дождем» с Creative Writing School, «ЭКМО. Онлайн журнал» 9.09.2022, [в:] <https://eksmo.ru/selections/kak-chitateljam-pisatelyam-i-kritikam-ponyat-klas-sikov-09-22-ID15610779/> (03.06.2023).

¹⁴ Библио-Юлия, Джордж Сондерс о русской малой прозе – "Купание в пруду под дождём", «Дзен» 18.08.2022, [в:] <https://dzen.ru/a/YvbZD8IH9U10gMAN> (11.07.2023).

¹⁵ M.P. Markowski, *Zwrot etyczny w badaniach literackich...*, s. 242.

¹⁶ G. Saunders, *Kąpiel w stawie podczas deszczu, w trakcie której czterech Rosjan prowadzi warsztaty czytania, pisania i życia*, przeł. K. Umiński, Kraków 2022, s. 547. Dalej cytuję według tego wydania, stronicę podaję w tekście.

¹⁷ K. Umiński, *Po co dziś czytać Rosjan? Tłumaczy jeden z najwybitniejszych pisarzy świata*, Wywiad Łukasza Grzymisławskiego, „Książki. Magazyn do Czytania” 2022, nr 2. Cyt. według: „Gazeta Wyborcza. Magazyn Książki” 21.04.2022, [w:] <https://wyborcza.pl/ksiazki/7,154165,28336329,wylani-z-kapiela-po-co-czytac-rosjan.html> (06.06.2023).

¹⁸ M. Piasecki, *George Saunders. Pisarz (nie) całkiem obnażony*, „Plus – Minus”. Dodatek do „Rzeczpospolitej” 29.04.2022, [w:] <https://www.rp.pl/plus-minus/art36182091-george-saunders-pisarz-nie-calkiem-obnazony> (03.06.2023).

Polscy czytelnicy książki Saundersa wyrażali przekonanie o potrzebie niuansowania podejścia do artefaktów kultury rosyjskiej¹⁹. Z kolei recenzent w prasie rosyjskiej publikację potraktował jako dowód na to, że wbrew głosom rosyjskiej propagandy Zachód nie odwraca się od kultury rosyjskiej²⁰, ale tematu tego nie pogłębiał. Właśnie w takich okolicznościach w polskiej i rosyjskiej kulturze zabrzmiała aprobata Saundersa dla klasyki rosyjskiej, której lektura jest dla autora źródłem rozkoszy. Anonsuje ją już tytuł odnoszący się do sceny z opowiadania *Agrest* (*Крыжовник*) Antona Czechowa, w której bohater łączy kąpiel w stawie podczas deszczu, co napawa go – ciało jego i umysł – błogością²¹.

Książkę *Kąpiel w stawie podczas deszczu* można interpretować w różny sposób. Dla wielu, zgodnie z intencją autora, są to przede wszystkim eseje opowiadające o tworzeniu tekstów literackich. Inni odnajdują w niej wskazówki, jak czytać literaturę piękną²². Dla Saundersa natomiast czytanie rosyjskich opowiadań niesie także naukę życiową. Zwrócę w tym miejscu uwagę na fakt, że w wydaniu rosyjskim pominięty został podtytuł, niosący ważną informację: według autora wartość literatury rosyjskiej nie ogranicza się do walorów artystycznych, ale polega również na jej zdolności podejmowania pytań egzystencjalnych i wpływania na przemianę odbiorcy²³.

¹⁹ Patrz np.: R. Lis, *Wybraliśmy! 10 najlepszych książek roku 2022 według magazynu "Książki", „Wyborcza.pl”*. Książki, 23.11.2022, [w:] <https://wyborcza.pl/ksiazki/7,154165,29163869,10-ksiazek-roku-2022-wedlug-redakcji-dwumiesiecznika.html> (06.10.2023); M. Frenkiel, *Nie samą pracą. Blog nie tylko o książkach*, [w:] <https://niesamapracza.wordpress.com/2022/06/19/kapiel-w-stawie-podczas-deszczu-george-saunders/> (03.06.2023); użytkownik Lekker, [w:] <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/5000231/kapiel-w-stawie-podczas-deszczu> (06.10.2023). Nawiązuje do tej książki i rosyjskiej literatury w kontekście wojny w Ukrainie również Magdalena Salik, *Fantastyka uprawnia do niedociągnięć*, Nocny stolik 82, Instytut Książki. Aktualności, [w:] <https://instytutksiazki.pl/aktualnosci,2,nocny-stolik-82-magdalena-salik-fantastyka-uprawnia-do-niedociagniec,8569.html> (06.10.2023).

²⁰ Krytyk literacki Andriej Miagkow zauważył: „Неожиданные оттенки этой книге, увы, придает и постфевральский контекст. Когда пропаганда вопит о том, как на коварном диком Западе отменяют великую русскую культуру, кому-то будет полезно взглянуть, как американский писатель до предынфарктного состояния любит Чехова и компанию”. А. Мягков, «*Купание в пруду под дождем*»: Джордж Сондерс не отменяет русскоязычную литературу, «Афиша.Daily» 30.08.2022, [w:] <https://daily.afisha.ru/brain/23964-kupanie-v-prudu-pod-dozhdem-dzhordzh-sonders-ne-otmenyaet-russkoyazychnuyu-literaturu/> (03.06.2023).

²¹ Drugi raz motyw ten pojawia się w opowieści o pierwszym spotkaniu Czechowa z Tolstojem, kiedy wspólna kąpiel w stawie pozbawiła Czechowa skrupowania wobec duchowego i literackiego giganta rosyjskiej literatury.

²² M. Wilk, *Szkola czytania. „Kąpiel w stawie podczas deszczu” George Saunders, „Czytam wszędzie.pl”* 27.06.2022, [w:] <https://www.czytamwszedzie.pl/o-ksiazkach/artukul/szkola-czytania-kapiel-w-stawie-podczas-deszczu-george-saunders/> (03.06.2023).

²³ „Русские прямо подходят к тому, что я считаю важными вопросами жизни. Они задают вопросы, которые вы когда-нибудь будете задавать, когда волк войдет в дверь. Мне это в них нравится”. *Джордж Сондерс о литературе, русских писателях и доброте. Цитаты*, А. Лада-наускене, blog, 3 декабря 2021, [w:] <https://author.today/post/221560> (03.06.2023).

Pisarz prezentuje czytelnikom, jak wygląda proces twórczy, a także odbiór literatury pięknej. Odnosząc przekaz literacki do życia, łączy estetykę z etyką. Saunders analizuje utwory najwybitniejszych pisarzy rosyjskich XIX wieku: trzy opowiadania Antona Czechowa (*Na wozie*, *Duszka*, *Acrest*), dwa Lwa Tołstoja (*Gospodarz i parobek*, *Alosza Garnek*), po jednym Iwana Turgieniewa (*Śpiewacy*) i Nikołaja Gogola (*Nos*). Pierwotnie odbiorcami jego propozycji lekturowych byli studenci Uniwersytetu Syracuse, pragnący poznać i zgłębić tajniki sztuki pisarskiej na jego zajęciach o noweli rosyjskiej w przekładzie (dla pisarzy). W formie książkowej publikacja skierowana jest do wszystkich miłośników czytania i pisania. Nie jest to jednak poradnik twórczego pisania, zawierający podpowiedzi, jak osiągnąć sukces.

Często porównuje się książkę Saundersa do wykładów o literaturze Vladimira Nabokova²⁴. Są to jednak zupełnie inne rzeczy. Saunders prowadzi rozmowę z czytelnikiem, Nabokov, jak to już zauważono, teatralizuje swą wypowiedź²⁵. Bardzo trafnie uchwycił różnicę między nimi polski tłumacz Krzysztof Umiński:

[...] podobieństwo wykładów Nabokova i „Kąpieli” jest nieco złudne. Wizja literatury Nabokova i sposób, w jaki on mówi o literaturze, wydają mi się arystokratyczne. To wykłady niesłuchanego erudyty. Owszem, dla studentów amerykańskich, ale jednak on operuje wykwintnym językiem, piętrówą aluzją, zwraca się do wtajemniczonych, na pewno nie do każdego. A Saunders przeciwnie. Już sam język jego wywodu jest z gruntu demokratyczny – jakbyśmy po robocie pojechali do dinera i Saunders siada z nami, zamawiamy sobie kotlety i frytki i on mówi: „Słuchaj, czytałem takiego jednego Czechowa, megarzecz, człowieku”²⁶.

Saunders, z wykształcenia będący inżynierem z licencjatem z zakresu geofizyki, unika kategorii, którymi posługuje się literaturoznawstwo, na przykład zamiast „intrygi” woli mówić o „znaczącej akcji”, zamiast o kompozycji – o schemacie organizacyjnym. Wyraźnie chce uprościć język, aby w swoim wywodzie dotrzeć do słuchaczy i czytelników. Chce z nimi nawiązać kontakt, zachęcić do wymiany myśli. Krzysztof Umiński stwierdził wprost, że „on mówi szalenie prosto, używa w tych esejach bardzo ograniczonego zasobu słów. W polskim przekładzie użyłem nieco więcej synonimów.

²⁴ Patrz np.: R.A. Papinchak, *How to Read an Artichoke: On George Saunders's "A Swim in a Pond in the Rain"*, "LARB: Los Angeles Review of Books" 14.01.2021, [in:] <https://lareviewofbooks.org/article/how-to-read-an-artichoke-on-george-saunderss-a-swim-in-a-pond-in-the-rain/> (11.07.2023); Л. Маслова, *Приплыли: американский профессор пытается понять русскую литературу. Филологические изыскания бывшего инженера из Колорадо*, «Известия» 04.09.2022, [in:] <https://iz.ru/1389534/lidiia-maslova/priplyli-amerikanskii-professor-pytaetsia-poniat-russkuiu-literaturu> (11.07.2023).

²⁵ А. Генис, С. Волков, *Толмачи*, Радио Свобода, 15.02.2021, [в:] <https://www.svoboda.org/a/31094207.html>, (06.06.2023).

²⁶ К. Умиński, *Po co dziś czytać Rosjan? Tłumaczy jeden z najwybitniejszych pisarzy świata...*

Saunders wydaje mi się rzadkim przykładem pisarza, który prostymi słowami jest w stanie mówić rzeczy głębokie w zachwycający sposób²⁷.

Literatura rosyjska XIX wieku ma ustaloną, dobrą renomę w świecie. Co w niej i dlaczego pociąga Saundersa? Kunszt formalny? Wielkie problemy? Stosunek do człowieka? Przyjrzyjmy się publikacji, a także jej ocenom w krajach anglosaskich oraz w Polsce i Rosji. Za materiał posłużą wypowiedzi recenzentów, blogerów, dziennikarzy kulturowych dostępne w Internecie²⁸.

Jeden z mitów pokutujących w kulturze rosyjskiej i powtarzanych również na Zachodzie głosi, że jak pisał poeta Fiodor Tiutczew w wierszu z 1866 roku: „Rosji rozumem się nie zgłębi [...] W Rosję można tylko wierzyć”²⁹. Ugruntowało się przekonanie, że dla Europy Rosja pozostaje zagadką, Sfinksem. Mityczna dusza rosyjska ma się charakteryzować wyjątkowością, a próby jej wyjaśnienia nie udają się właśnie ze względu na jej absolutną odmienność. Niejednokrotnie podważano tę opinię. Prawie trzydzieści lat temu Grzegorz Przebinda w recenzji tomu *Mentalność rosyjska* zauważał, że „pewne frazesy, nawet jeśli nie opisują rzeczywistości, gdy zaistnieją, zaczynają na nią oddziaływać. Wielu Rosjan uwierzyło w ten Tiutczewowski zgrabny frazes – dla nich był to nawet powód do narodowej dumy. Zachodni zaś znawcy Rosji zgodzili się z Tiutczewem z innego powodu – jego wiersz tłumaczył im wszystko od razu (*deus ex machina*), napawał przyjemną lekką grozą i zwalniał od myślenia”³⁰. Współczesnych pisarzy rosyjskich ten stereotyp także irytuje. Michał Szyszkin sądzi, że taki schemat myślowy zwalnia z racjonalnego podejścia do spraw

²⁷ Tamże.

²⁸ Zwracając się do takiego źródła informacji, jak Internet, mam świadomość, że moja wypowiedź może być potraktowana jako naruszanie poświęconych tradycją zasad naukowego czy krytycznego oglądu artefaktów literackich. Publiczność czytającą w Internecie przywykło się uważać za nieprofesjonalistów, amatorów informujących o swoich opiniach i ocenach na temat poszczególnych książek. Jest wiele powodów, aby nie darzyć ich tekstów zaufaniem. Że nie jest to jednoznaczna kwestia, świadczą rozważania literaturoznawców. Przed dziesięciu laty Andrzej Skrendo pisał: „w kulturze Internetu zanikaniu podziału na autora i czytelnika towarzyszy zanikanie podziału na profesjonalistę i nieprofesjonalistę [...], kto bada czytelnictwo w Internecie, powinien być świadom, że Internet nie tyle stanowi uprzywilejowane forum ekspresji dla nieprofesjonalistów, ile nie pozwala odróżnić profesjonalisty od nieprofesjonalisty. Zacierza albo unieważnia tę różnicę”. (A. Skrendo, *Nieprofesjonalne świadectwa lektury*, [w:] *Obraz literatury w komunikacji społecznej po roku '89*, red. A. Werner, T. Żukowski, Warszawa 2013, s. 199-200). Ten aspekt problemu nie jest przedmiotem moich rozważań. Podejmuję kwestię lektury książki Saundersa, ponieważ, mimo że minął rok od jej publikacji, nie znalazła ona wśród profesjonalistów – filologów, właściwie żadnego oddźwięku. A właśnie czytelnicy-amatorzy publikowali komentarze, w których zachwycali się nie tylko literaturą rosyjską, ale wyrażali również aprobatę dla metody analizowania literatury, uprawianej przez amerykańskiego pisarza, zgłaszając jednocześnie wątpliwości pod adresem własnego procesu kształcenia.

²⁹ J. Faryno, *Rosja*, [w:] *Mentalność rosyjska. Słownik*. Opracował i zredagował A. de Lazari z pomocą M. Brody, J. Faryny, W. Radolińskiej i ks. abp Sz. Romańczuka, Katowice 1995, s. 74.

³⁰ G. Przebinda, *Czy zimorodek jaja w zimie znosi? Mentalność rosyjska*, „Rzeczpospolita”, nr 273 (4226), 25–26 XI 1995, s. 17. Dostępne na stronie IFWsch UJ: http://www.rubl.uj.edu.pl/pracownicy/fiszka.php?os=01_przebinda&jed=KKS&opis=przeb_rzp25&w=1 (20.05.2023).

rosyjskich³¹. Generalnie, jak to już zauważyli sami Rosjanie, literatura rosyjska w Stanach Zjednoczonych zajmuje marginalną pozycję, ale „mimo tego i tak istnieje owo stereotypowe wyobrażenie o jakiejś wzniosłej duchowości Rosjan i szczególnej ich zagadkowości”³².

Saunders ze swymi drobiazgowymi analizami, tabelami, wykazami, akronimami reprezentuje zupełnie inne podejście do tej kwestii. Brytyjska recenzentka po lekturze jego książki z ulgą skonstatowała: „Szczęśliwie unikamy truizmów o rosyjskiej duszy, zamiast tego widzimy, jak czterej pisarze komponują swe opowiadania w taki sposób, aby ukazać, jak skomplikowany i omylny może być człowiek i w ogóle życie”³³.

Metoda opisu dzieła literackiego proponowana przez Saundersa w gruncie rzeczy odpowiada zainteresowaniom formalistów rosyjskich, którzy pytali przecież właśnie o to samo, o co pyta amerykański autor, czyli jak dana rzecz jest zrobiona. Pisarz chce poznać „physics of the form”³⁴ omawianych utworów, co polski tłumacz oddaje jako „mechanizmy kompozycyjne” (s. 9), rosyjska tłumaczka zaś kopiuje formułę pisarza i używa określenia „физика формы”³⁵. Określenie to oznacza poszukiwanie odpowiedzi, jak działa forma. Autor podkreśla bowiem, że jego czytanie utworów pisarzy rosyjskich ma charakter diagnostyczny, to znaczy, że chce wiedzieć, dzięki jakim zabiegom były one tak wciągające, ale dodaje również istotną kwestię, na którą właściwie nikt z recenzentów nie zwrócił uwagi, a co według mnie jest niezwykle istotne, mianowicie pisarz pyta, dlaczego lektura rosyjskich opowiadań „sprawiła, że czuliśmy się szanowani” (s. 14), to znaczy, uznani za wartościowych, godnych empatii i zrozumienia. Kategoria szacunku ma szczególne znaczenie w rozważaniach pisarza o literaturze, a przede wszystkim o relacjach autora z czytelnikiem. Koresponduje ona z empatią, mającą również wymiar komunikacyjny. W eseju *Co tak naprawdę robi pisarz, kiedy pisze* Saunders mówił:

Często sądzimy, że empatyczna funkcja literatury to efekt stosunku pisarza do stworzonych przez niego postaci, ale to także efekt stosunku pisarza do czytelnika. Jako artysta stwarzam wyrafinowaną przestrzeń (wyrafinowaną pod względem języka i formy, doskonałą dzięki wielu niewysławialnym pięknościom [...]), po czym zapraszam czytelnika do środka. [...] Taki sposób pracy nad tekstem sprowadza się więc do

³¹ M. Shishkin, *My Russia. War or Peace?*, przeł. z niem. Gesche Ipsen, London 2023, s. 108-109.

³² *Кто читает русские романы в американских университетах? Между ностальгией и травмой: «Россия» в Америке Дональда Трампа, «Михаил Гефтер»* 21.04.2017, [w:] <https://gefter.ru/archive/21990> (11.07.2023). Tu i dalej, jeśli nie zaznaczono inaczej, przekład mój – A. S.

³³ P. Jones, *A Swim in the Pond in the Rain by George Saunders, review: a thrilling close encounter with the Russian greats*, “INews” 14.01.2021, [in:] <https://inews.co.uk/culture/books/a-swim-in-the-pond-in-the-rain-george-saunders-review-829468> (06.06.2023).

³⁴ G. Saunders, *The Swim in a Pond in the Rain*, New York 2021. Ebook.

³⁵ Дж. Сондерс, *Купание в пруду под дождем*, перев. Шаши Мартынова, Москва 2022. Ebook.

tego, żeby wyobrazić sobie czytelnika jako osobę równie wrażliwą, inteligentną, błyskotliwą, doświadczoną i życzliwą jak ja³⁶.

Tę cechę pisarstwa Saundersa dostrzegają i cenią jego czytelnicy, decydują się nawet na korespondencję z autorem, ponieważ „Saunders jest wielkim pisarzem i część tej wielkości polega na tym, że czytając go czuje się, iż rozmawia z tobą z życzliwością”³⁷. Eseje mają dialogową strukturę, pisarz uczy umiejętności zadawania tekstowi pytań. W ten sposób komunikacja zyskuje etyczny charakter, wyraża szacunek wobec inności. Empatyczna lektura uruchamia w czytelniku mechanizm zwracania uwagi na to, co odmienne, akceptowania tego, co trudne do zrozumienia, bo niewyraźne czy w gruncie rzeczy niepoznawalne.

Pisarza interesuje utwór i to, w jaki sposób zaprasza czytelnika do rozmowy, absorbuje jego uwagę, pobudza do przeżywania, a nie wyłącznie do racjonalizowania i tropienia abstrakcyjnych idei czy ideologii. W swoich spotkaniach ze studentami zachęca do uważności, do obserwowania tego, jak doświadczają lektury, co ich smuci, bawi, dziwi czy drażni. Prowadząc rozmowę często w żartobliwym tonie, amerykański pisarz podejmuje niezwykle istotne kwestie. W toku lektury jego książki przekonujemy się, że dużą wagę przywiązuje do emocji, jakie wywołuje tekst literacki, ponieważ literatura ma poruszać czytelnika, wzruszać, odmieniać. Ale również dlatego, że w emocjach, jakie wywołuje u czytelnika, kryje się klucz do interpretacji utworu. Ta bowiem rodzi się w indywidualnym dialogu odbiorcy z tekstem, ma niepowtarzalną wykładnię. Jednakże chociaż książka zawiera liczne sugestie, to opatrzone są one adnotacją, która wyklucza uznanie ich za obowiązujące, a mianowicie uwagę, że „W każdym razie tak to wygląda według George’a” (s. 597). To niezwykle istotna cecha wypowiedzi Saundersa, ponieważ nie rości on sobie prawa do rozstrzygnięć, dopuszcza uargumentowane odmienne koncepcje. Przede wszystkim zaś jego zajęcia mają pomóc studentom w wydobyciu z siebie tego, co w każdym indywidualne i niepowtarzalne.

To, że Saunders zachęca studentów do rezygnacji z dystansu na rzecz lektury empatycznej, nie oznacza, że odrzuca zasady poetyki czy obiektywizm. Podmiotowy wymiar obcowania z dziełem współgra z wysiłkiem obiektywizującej lektury. Pisarz uważa, że rosyjskie opowiadania świetnie pełnią funkcję empatyczną poprzez swoją formę i język. Są klarowne, proste: „Napisano je, żeby skłaniać do namysłu, budzić sprzeciw, oburzać. A także, na swój skomplikowany sposób, pocieszać” (s. 110).

Co równie istotne dla pisarza, dotyczą spraw podstawowych. Dotykamy tu ważnej dla Saundersa kwestii. Autor, inaczej niż w poradnikach pisania, podkreśla nie tylko

³⁶ G. Saunders, *Co tak naprawdę robi pisarz, kiedy pisze*, przeł. A. Pokojska, „Gazeta Wyborcza. Magazyn Książki” 16.05.2017, [w:] <https://wyborcza.pl/ksiazki/7,154165,21792180,george-saunders-cotak-naprawde-robi-pisarz-kiedy-pisze.html> (06.06.2023).

³⁷ P. Coccozza, *Always wanted to write? Booker winner George Saunders on how to get started*, “The Guardian” 8 Jan 2022, [in:] <https://www.theguardian.com/books/2022/jan/08/always-wanted-to-write-booker-winner-george-saunders-on-how-to-get-started> (10.07.2023).

wagę technicznych chwytów, ale – choć książka porusza wiele spraw warsztatowych – postrzega proces twórczy pisania i czytania jako udział w praktykowaniu dobra. W licznych wywiadach pisarz podkreśla, że literatura ma dla niego wielkie znaczenie jako narzędzie przemiany świata i ludzi. Niejednokrotnie daje w swej twórczości wyraz niechęci wobec korporacyjnego kapitalizmu³⁸, które metody działania prowadzą do uczuciowej inercji, miałkości intelektualnej, będącej rezultatem tego, iż „żyjemy [...] w upadłej epoce, napastowani przez paroksyzmy trywialnych, płytkich, nagiętych pod tezę i zbyt szybko rozpowszechnianych informacji” (s. 13). Saunders nie obawia się mówić o praktykowaniu dobroci i miłości, oznaczającej nie słabość, lecz najważniejsze zadanie całego życia³⁹. W esejach o pisaniu autor podkreśla, że właśnie literatura sprawia, iż ludzie stają się bardziej wielkoduszni, serdeczniejsi, a życie ciekawsze.

Jednakże dla Saundersa nie emocje są najważniejsze w klasycie rosyjskiej, a prawda. We wstępie do analizowanej książki wyraża przekonanie, że pisarze rosyjscy XIX wieku uważali prozę za narzędzie moralno-etyczne, ich postawa wobec rzeczywistości miała oddziaływać na czytelnika, który pod wpływem lektury ich utworów zmieniał się i zyskiwał wiarę we własną wartość i możliwość uczestniczenia w tym, co dzieje się w świecie. Pisarze ci bowiem zadawali wielkie pytania aksjologicznego, społecznego i metafizycznego charakteru, dotyczące śmierci, wyznawanych wartości, prawdy, sprawiedliwości społecznej.

Polscy czytelnicy-znawcy zastanawiali się nad tym, jak interpretować eseje Saundersa: czy przyjmując polityczny czy egzystencjalny styl odbioru i dochodzili do konkluzji, że polityczne interpretacje mają charakter redukcyjny⁴⁰. Dodajmy w tym miejscu, że, wprawdzie pisarz traktuje rosyjskie opowiadania jako „teksty apolityczne, dotyczące niepozornych, domowych spraw”, ale jednocześnie uważa, że

jest to literatura sprzeciwu pisana przez postępowych reformatorów żyjących w represyjnej kulturze, pod nieustanną groźbą cenzury, w czasach kiedy zaangażowanie polityczne mogło się dla pisarza skończyć wygnaniem, więzieniem lub egzekucją. Bunt w tych opowiadaniach jest cichy i zawoalowany i wyrasta z najradykałniejszej bodaj myśli na świecie, mianowicie takiej, że każdy człowiek zasługuje na uwagę oraz że źródła wszelkich dobrych i złych postępów na ziemi można dostrzec, obserwując jedną, choćby najskromniejszą osobę i ruch jej myśli (s. 11-12).

Są zatem apolityczne tylko w tym sensie, że nie podejmują kwestii politycznych wprost, ale to w jaki sposób mówią o sprawach osobistych jest wyrazem postawy etycznej autorów, ta zaś ma przecież również wydźwięk polityczny.

Saunders nie jest naiwny, zachwycając się rosyjską literaturą XIX wieku nie zapomina, że zaraz po czasie jej rozkwitu

³⁸ G. Jankowicz, *Mistrz brzuchomówstwa...*

³⁹ G. Saunders, *Congratulations, by the way: Some Thoughts on Kindness*, New York 2014.

⁴⁰ K. Umiński, *Po co dziś czytać Rosjan?...*

nastąpił jeden z najkrwawszych, najbardziej obłąkanych okresów w historii ludzkości. Dwadzieścia milionów lub więcej zamordowanych przez Stalina, inni, nieprzeliczeni, wtrąceni do więzień i torturowani, głód na wielką skalę, gdzieś nawet kanibalizm, dzieci donoszące na rodziców, mężowie szpiegujący żony, systematyczne i rozmyślne obalanie humanistycznych wartości wyznawanych przez naszych czterech pisarzy (s. 583-584).

Podjmując ten temat stawia w gruncie rzeczy pytanie, które zadają sobie pisarze wszystkich epok, szczególnie intensywnie w trudnych momentach historycznych: jakie jest oddziaływanie literatury? Czy kultura ma wpływ na losy świata?

Saunders wpisuje się w tradycję zachodniej kultury, w której od czasów pierwszej wojny światowej literatura rosyjska zyskała szczególne uznanie⁴¹. Krytycy zachodni często przywołują nazwisko Virginii Woolf, która uważała, iż w świecie przepęnlionym nieszczęściem główne zadanie literatury to zrozumienie współcierpiących, w czym literatura rosyjska celuje. Takie jej cechy, jak współczucie, prostota, duchowa równość stały się według Woolf zauważalne na tle angielskiego sztywnego podziału na klasy i celebrowania sardonicznego dowcipu⁴². Za wartość dziewiętnastowiecznej literatury rosyjskiej również niedawno, bo w 2014 roku amerykańscy autorzy: powieściopisarka, krytyczka i eseistka Francine Prose oraz pisarz i tłumacz Benjamin Moser uznali jej ponadnarodowościową, ponadklasową i ponadczasową perspektywę⁴³. Są jednak i tacy, którzy na tę kwestię patrzą inaczej. Jennifer Wilson⁴⁴, amerykańska krytyczka, slawistka, absolwentka Uniwersytetu w Princeton, w recenzji książki Saundersa zastanawia się, jak rozumieć tezę o empatycznej wymowie literatury rosyjskiej w świetle utrwalonej przez dziesięciolecia tradycji prowadzenia rozmowy o literaturze rosyjskiej w oderwaniu od dyskursów dotyczących rasy, płci czy imperium. Odpolityczniona rozmowa bowiem oznacza nierzadko pomijanie, a może nawet wręcz unikanie niewygodnych, dotąd nie komentowanych tematów. Jednakże literatura rosyjska była na to egzystencjalne ujęcie w pewnym sensie skazana, ponieważ pisarze nie mogli poruszać innych spraw. Pisał o tym współczesny prozaik rosyjski Władimir Makanin w eseju *Punkt widzenia* (*Пакупе*, 2004), przedstawiając tezę o pozbawieniu konkretnych odniesień obrazu bohatera literatury rosyjskiej, szczególnie XX-wiecznej, na rzecz ogólnej egzystencjalnej perspektywy. Co znamienne, również tłumacz Krzysztof

⁴¹ O. Weretiuk, *Англофонный диптих о России и русских Вирджинии Вулф и Джона Стейнбека*, „Studia Rossica Posnaniensia” 2020, vol. XLV, s. 9-14.

⁴² A. Domestico, *Russian Point of View, Virginia Woolf*, Modernism Lab, [in:] <https://campuspress.yale.edu/modernismlab/the-russian-point-of-view/> (16.06.2023).

⁴³ F. Prose and B. Moser, *What Makes the Russian Literature of the 19th Century so Distinctive?*, “The New York Times” 25 Nov 2014, Podaję za: <https://www.coursehero.com/tutors-problems/Asian-History/28767926-WHAT-MAKES-THE-RUSSIAN-LITERATURE-OF-THE-19TH-CENTURY-SO-DISTINCTIVE/> (16.06.2023).

⁴⁴ J. Wilson, *The Empathy Industrial Complex*, “Bookforum” Mar/Apr/May 2021, [in:] <https://www.bookforum.com/print/2801/george-saunders-looks-for-life-lessons-in-russian-literature-24370> (16.06.2023).

Umiński optuje za uniwersalną perspektywą i wyraża pogląd, że ta literatura mówi o ludziach, nie o Rosji⁴⁵. Na pytanie dziennikarza, czy literatura rosyjska „może dziś w jakikolwiek sposób pomagać obsługiwać nasze relacje z Rosją współczesną?” odpowiada: „Myślę, że przy pomyślnych wiatrach ta najlepsza literatura rosyjska może nam pomóc obsługiwać relacje z bliskimi. To już jest całkiem dużo”⁴⁶.

O ile jednak zachodni pisarze modernistyczni utrwalali dyskurs o duszy rosyjskiej, rozprawiając o duchowym wymiarze literatury, Saunders ceni jej estetyczno-etyczny wymiar. Jak dowodzą rosyjscy lingwiści, językowy obraz rosyjskiego świata związany jest z pojęciami litości, współczucia, współodczuwania, te zaś przede wszystkim z sercem, a nie z intelektem czy rozumem⁴⁷. Dla Saundersa znaczenie ma relacja z drugim człowiekiem, postawa szacunku. Dlatego też dużą wartość mają dla niego wszystkie opowiadania Czechowa czy narracja skazowa w twórczości Gogola, która uwzględnia wielość perspektyw i punktów widzenia. Taką postawę otwartości na to, co inne uważa Saunders za uczciwą, ponieważ pozwala ona pokazać złożoność i zróżnicowanie rzeczywistości, nie ogranicza postrzegania do jednego stanowiska. Pisarz z wyraźną przyjemnością mówi o Czechowie. Dylematy jego bohaterów pozostają nierozwiązane, czytelnik często nie może wydać jednoznacznej opinii na ich temat. Saunders pisze: „Opowiadanie zdaje się pytać: «Czy postawa Oleńki jest dobra czy zła?». Czechow odpowiada: «Tak.»” (s. 238). I dodaje w zakończeniu analizy, że jakkolwiek przez cały czas ocenialiśmy zachowanie postaci, to w końcu opowiadanie uruchamia w nas jakieś elementarne miłosierdzie. To jest właśnie cel, piękno i prawda sztuki. Autor, unikając mentorskiego tonu, przypomina, że znieczuleni przez głośną współczesność nie doceniamy wartości cichych przeżyć i przemian oraz wyraża przekonanie, że literatura zawsze oddziałuje na czytelnika, że proza „stopniowo zmienia stan czyjegóż umysłu. Tyle. Ale wiecie – ona naprawdę to robi. Zmiana jest ograniczona, lecz realna. I to nie jest nic. Nie jest to wszystko, ale nie jest nic” (s. 586)⁴⁸.

Oleńka, o której była mowa przed chwilą, bohaterka znanego opowiadania Czechowa *Duszka* (*Душечка*, 1899), to kobieta, która przechodzi od jednego związku do następnego, całkowicie identyfikując się z kolejnym mężczyzną, wolna od własnych poglądów i pragnień wydaje się mieć płynną tożsamość. Wspomniany utwór był

⁴⁵ K. Umiński, *Po co dziś czytać Rosjan?*...

⁴⁶ Тамże.

⁴⁷ Píše o tym wyczerpująco Oksana Weretiuk, *Англофонный диспут о России и русских...* analizując postawę Virginii Woolf. Tam też przytacza znane publikacje językoznawców rosyjskich opracowujących zagadnienie językowego obrazu świata.

⁴⁸ Przypomina to postawę W. Makanina, który komentując swoje opowiadanie *Jeniec Kaukazu* [*Кавказский пленный*, 1995], zauważał: „Piękno wzywa cię bez przerwy. Żyjesz sobie jakoś i coś robisz i nagle zauważasz, że żyjesz jak prosię. I oto wszechobecne piękno daje ci swoje lekcje, które wstrząsają duszą. I co? Zrozumiałeś w końcu wszystko? Niestety! Po jakimś miesiącu żyjesz jak dawniej i wszystko zostało zapomniane, wszystko trzeba budować od nowa. Wszystko jest po staremu. Ale prześwit był... Prześwit mimo wszystko jest”. В. Маканин: *Проза не там, где стреляют, а там, где дыбом внутренняя жизнь: Интервью Владимира Маканина Марине Бровкиной*, «Российская газета» 18.04.2013, [w:] <https://rg.ru/2013/04/18/reg-ufo/makanin.html> (06.10.2023).

ulubionym opowiadaniem Lwa Tołstoja, który uznawał postać bohaterki za ideał kobiecej miłości, zdolnej do bezgranicznego oddania. Taka interpretacja peszyła Czechowa, w jego intencji miało to być opowiadanie humorystyczne, a bohaterka komiczna i żalonna. Maksym Gorki z kolei postrzegał tę postać jako kobietę niesamodzielną, zniewoloną, bez godności osobistej⁴⁹. Oleńka czasem Saundersa drażni, dla niego nie jest ona usposobieniem tylko empatii czy altruizmu, ale również toksyczności, a nawet opresyjności, a równocześnie wyrazem „tępego i mechanicznego powielania jednej postawy” (s. 238). Jednak, co istotne, amerykański pisarz nie uznaje jej zachowania za cechujące wyłącznie jedną płć. Traktuje je jako przykład „pewnej wspólnej nam wszystkim skłonności do tego, by miłość opacznie postrzegać jako bezgraniczne utożsamienie, a nie pełną komunikację z drugim człowiekiem” (s. 237).

Interpretacja tego opowiadania Czechowa wywołała najwięcej uwag. Amerykańska recenzentka Jennifer Wilson zauważała, że autor esejów uczy czytelników wyciągania z lektury rosyjskich opowiadań przede wszystkim nauki o nieosądzaniu innych ludzi, pomijając milczeniem fakt, iż rosyjscy autorzy wypowiadali również dosyć krytyczne i pełne pasji poglądy o zachowaniach ludzkich⁵⁰. Z kolei, według niektórych rosyjskich autorów, stosunek do bohaterki jest właśnie przykładem różnic mentalnych między czytelnikami pochodzącymi z różnych kultur. O ile Saunders nie identyfikuje zachowania bohaterki wyłącznie z płcią, ale człowiekiem w ogóle, to w pojęciu rosyjskich czytelników jest ono przejawem kobiecej postawy, bohaterka zaś stanowi uosobienie kobiecego ideału. Generalnie, rosyjscy recenzenci nie doceniają otwarcia Saundersa na różnorodne interpretacje, tego, że pisarz dopuszcza odmienne oceny i uznaje taki stan rzeczy za cechę wielkiej sztuki. Jedna z blogerek⁵¹ uważa, że dla amerykańskiego pisarza utwór Czechowa jest opowieścią o niewłaściwej miłości, podczas gdy, jak twierdzi, w rosyjskiej mentalności postawa Oleńki postrzegana jest jako norma, czytelnik współczuje jej pełnemu miłości sercu i plastycznej duszy, dostosowującej się do osoby, z którą aktualnie żyje.

Zdarza się zresztą pewne lekceważenie wobec interpretacji Saundersa, o czym świadczą wartościujące określenia jego wypowiedzi w rodzaju „prostolinijna konwencjonalność”, „mętne dowcipy”, „nuda” itp.⁵². Recenzentka „Izwestij”, słynąca z niezależnych i kontrowersyjnych opinii, krytyczka filmowa i książkowa Lidia Masłowa wychodząc od tezy o oczywistej różnicy między zachodnią i rosyjską mentalnością, uznaje jego książkę za przykład literaturoznawstwa prostodusznego, dekodowania odchylonego od normy, zżyma się na wysiłki pragmatycznego i racjonalnego myślenia i dochodzi do wniosku, że literatura rosyjska z jej inklinacjami do irracjonalnej metafizyki i pytaniami bez odpowiedzi jest trudno zrozumiała dla czytelnika

⁴⁹ В. Лакшин, *Толстой и Чехов*, Москва 1975, с. 81-97.

⁵⁰ J. Wilson, *The Empathy Industrial Complex*...

⁵¹ Библио-Юлия, *Джордж Сондерс о русской малой прозе – “Купание в пруду под дождем”*...; Patrz także wypowiedzi internautów ze strony Livelib: <https://www.livelib.ru/book/1007018722-kupanie-v-prudu-pod-dozhdem-dzhordzh-sonders> (11.07.2023).

⁵² Л. Маслова, *Приплыли: американский профессор пытается понять русскую литературу*...

zachodniego⁵³. Stoi to w jawnej sprzeczności z zawartością książki Saundersa, który – wbrew twierdzeniom Masłowej – nie redukuje analizy tekstu literackiego wyłącznie do opisu chwytów i sposobów prowadzenia narracji. Pisarz także podkreśla, że interpretacja wielkiej sztuki, a za taką bezsprzecznie uznaje klasykę rosyjską, nie może sprowadzać się do jednej formuły, za czym opowiada się krytyczka.

Przejdźmy do podsumowania. Porównanie ocen odbiorców z różnych obszarów kulturowych prowadzi do następujących wniosków. Największy rezonans publikacja wywołała w środowisku anglojęzycznym. Tutaj przede wszystkim zwrócono uwagę na kwestie warsztatowe. Tu także zgłoszono wątpliwość wobec esejów, które nie uwzględniają kontekstu historycznego i politycznego. W Rosji książka została zauważona, z zadowoleniem stwierdzono, że literatura rosyjska interesuje czytelników innych kultur, jednak nie wykazano gotowości do przyjęcia jako równoprawnego odmiennego stylu myślenia autora, innymi słowy, lekturze nie towarzyszyło doświadczenie inności w tym sensie, że nie wpłynęła ona na transformację przeświadczeń, nie przemodelowała norm postrzegania świata⁵⁴ czytelników rosyjskich. W książce Saundersa odbiorców polskich i rosyjskich zachwycił przede wszystkim sam proces przekazywania informacji, empatyczny styl rozmowy z odbiorcami, pozbawiony tonu *ex cathedra*. Recenzenci polscy wyrażali aprobatę dla kunsztu pisarskiego Saundersa, dla jego sposobu interpretacji klasyki rosyjskiej.

Postawa George'a Saundersa i tłumacza jego książki na język polski wydają się być podobne. Zajmując pozycję zewnętrzną wobec kultury rosyjskiej, przyjmują jej inność dzięki przekonaniu o specyficznym położeniu podmiotu poznającego. Ryszard Nycz, rozpatrując zagadnienie relacji Ja z Innym, przypomniał ustalenia Michaiła Bachtina, który rozważając kwestię niewspółobecności, dochodził do wniosku, że zarówno jednostka, jak i kultura nie powinny być postrzegane jako odseparowane całości. Polski badacz pisze:

Co do podmiotu – argumentuje Bachtin – to „człowiekowi nie jest dany żaden wewnętrzny obszar niezależności, zawsze znajduje się on na granicy, a zagłębiając się w siebie, patrzy w **oczy innemu** lub spogląda na siebie **oczami innego**. Podobnie z kulturą: „Nie należy [...] wyobrażać sobie dziedziny kultury jako pewnej całości przestrzennej, mającej granice, ale posiadającej także wewnętrzne terytorium. Dziedzina kultury nie ma wewnętrznego terytorium: cała sytuuje się na granicach. Granice przebiegają wszędzie, przecinają każdy jej punkt”⁵⁵.

Kontynuując rozważania podkreśla, że „Inny (jest) jak ja: egzotopieczna tożsamość Bachtinowskiej jednostki i kultury wskazuje drogę – bo nasza tożsamość, bycie sobą,

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Patrz: M.P. Markowski, *Zwrot etyczny w badaniach literackich...*, s. 243.

⁵⁵ R. Nycz, *Inny jak ja (Trzy i pół glosy do aktualnego teoretycznie i praktycznie problemu)*, „Teksty Drugie” 2015, nr 6, s. 12. Przytoczenia w cytacie według: M. Bachtin, *Estetyka twórczości słownej*, przeł. D. Ulicka, opr. przekładu i wstęp E. Czaplejewicz, Warszawa 1986, s. 444.

polega właśnie na byciu poza sobą”⁵⁶. Lektura esejów Saundersa oraz wypowiedź polskiego tłumacza potwierdzają tę tezę oraz uczą, że podstawę międzykulturowego dialogu stanowi obcowanie z literaturą jako przekraczaniem siebie w kierunku Innego lub uznaniem, że Inny jest warunkiem istnienia Ja.

References

- Bachtin M., *Estetyka twórczości słownej*, przeł. D. Ulicka, opr. przekładu i wstęp E. Czaplejewicz, Warszawa 1986.
- Biblio-Yuliya, *Dzhordzh Sonders o russkoy maloy proze – “Kupaniye v prudu pod dozhdem”*, «Dzen» 18.08.2022, [v:] <https://dzen.ru/a/YvbZD8IH9UI0gMAN>.
- Cocozza P., *Always wanted to write? Booker winner George Saunders on how to get started*, “The Guardian” 8 Jan 2022.
- Domestic A., *Russian Point of View, Virginia Woolf*, Modernism Lab, <https://campuspress.yale.edu/modernismmlab/the-russian-point-of-view/>.
- Dzhordzh Sonders o literature, russkikh pisatelyakh i dobrote. Tsitaty*, A. Ladanauskene, blog, 3 dekabrya 2021, [v:] <https://author.today/post/221560>.
- Faryno J., *Rosja*, [w:] *Mentalność rosyjska. Słownik*. Opracował i zredagował A. de Lazari z pomocą M. Brody, J. Faryny, W. Radolińskiej i ks. Abp Sz. Romańczuka, Katowice 1995.
- Frenkiel M., *Nie samą pracą. Blog nie tylko o książkach*, [w:] <https://niesamapracza.wordpress.com/2022/06/19/kapiel-w-stawie-podczas-deszczu-george-saunders/>.
- Genis A., Volkov S., *Tolmachi*, Radio Svoboda, 15.02.2021, [v:] <https://www.svoboda.org/a/31094207.html>.
- Hudzik A., *Poważne zabawy z klasykami*, „Newsweek” 24.04.2022.
- Jankowicz G., *Mistrz brzuchomówstwa*, „Tygodnik Powszechny” 26.04.2021.
- Jones P., *A Swim in the Pond in the Rain by George Saunders, review: a thrilling close encounter with the Russian greats*, “INews” 14.01.2021, [v:] <https://inews.co.uk/culture/books/a-swim-in-the-pond-in-the-rain-george-saunders-review-829468>.
- Kak chitatelyam, pisatelyam i kritikam ponyat' klassikov. Obsuzhdeniye novoy knigi Dzhordzha Sondersa «Kupaniye v prudu pod dozhdem» s Creative Writing School*, «EKSMO. Onlayn zhurnal» 9.09.2022, [v:] <https://eksmo.ru/selections/kak-chitatelyam-pisatelyam-i-kritikam-ponyat-klassikov-09-22-ID15610779/>.
- Kto chitayet russkiye romany v amerikanskikh universitetakh? Mezhdru nostalg'iyey i travmoy: «Rossiya» v Amerike Donal'da Trampa*, «Mikhail Gefter» 21.04.2017, [v:] <https://gefter.ru/archive/21990>.
- Lakshin V., *Tolstoy i Chekhov*, Moskva 1975.
- Lis R., *Wybraliśmy! 10 najlepszych książek roku 2022 według magazynu “Książki”*, „Wyborcza.pl”. Książki, 23.11.2022.
- Łebkowska A., *Poznawanie siebie i poznawanie innego. Wobec inności literatury*, „Przesztrzenie Teorii” 2005, nr 5.
- Makanin: Proza ne tam, gde strelyayut, a tam, gde dybom vnutrennyayazhizn': Interv'y u Vladimira Makanina Marine Brovkinoy*, «Rossiyskaya gazeta» 18.04.2013.
- Markowski M.P., *Zwrot etyczny w badaniach literackich*, „Pamiętnik Literacki” 2000, z. 1, s. 244.

⁵⁶ Tamże, s.13.

- Maslova L., *Priplyli: amerikanskiy professor pytayet-sya ponyat' russkuyu literaturu. Filologicheskkiye izyskaniya byvshego inzhenera iz Kolorado*, «Izvestiya» 04.09.2022.
- Myagkov A., «Kupaniye v prudu pod dozhdem»: *Dzhordzh Sonderson otmenyayet russkoyazychnuyu literaturu*, «Afisha.Daily» 30.08.2022, [w:] <https://daily.afisha.ru/brain/23964-kupanie-v-prudu-pod-dozhdem-dzhordzh-sonders-ne-otmenyaet-russkoyazychnuyu-literaturu/>.
- Najder N., Wróbel M., *Frajda i zgroza*, „Dwutygodnik.com” 2016/10, [w:] <https://www.dwutygodnik.com/artukul/6835-frajda-i-zgroza.html>.
- Nycz R., *Inny jak ja (Trzy i pół glosy do aktualnego teoretycznie i praktycznie problemu)*, „Teksty Drugie” 2015, nr 6.
- Papinchak, R.A., *How to Read an Artichoke: On George Saunders's "A Swim in a Pond in the Rain"*, “LARB: Los Angeles Review of Books” 14.01.2021.
- Piasecki M., *George Saunders. Pisarz (nie) całkiem obnażony*, „Plus – Minus”. Dodatek do „Rzeczpospolitej” 29.04.2022.
- Prose F. and Moser B., *What Makes the Russian Literature of the 19th Century so Distinctive?*, “The New York Times” 25 Nov 2014.
- Przebinda G., *Czy zimorodek jaja w zimie znosi? Mentalność rosyjska*, „Rzeczpospolita”, nr 273 (4226), 25-26 XI 1995.
- Saunders G., *Kąpiel w stawie podczas deszczu, w trakcie której czterech Rosjan prowadzi warsztaty czytania, pisania i życia*, przeł. K. Umiński, Kraków 2022.
- Saunders G., *Congratulations, by the way: Some Thoughts on Kindness*, New York 2014.
- Saunders G., *The Swim in a Pond in the Rain*, New York 2021. Ebook
- Saunders G., *Co tak naprawdę robi pisarz, kiedy pisze*, przeł. A. Pokojka, „Gazeta Wyborcza. Magazyn Książki” 16.05.2017.
- Shishkin M., *My Russia. War or Peace?*, przeł. z niem. Gesche Ipsen, London 2023.
- Silakova C., *Ot perevodchika. Dzh. Sonderson, Rasskazy*, «Inostrannaya literatura» 2001, № 7.
- Skrendo A., *Nieprofesjonalne świadectwa lektury*, [w:] *Obraz literatury w komunikacji społecznej po roku '89*, red. A. Werner, T. Żukowski, Warszawa 2013.
- Sonderson Dzh., *Kupaniye v prudu pod dozhdem*, perev. Shashi Martynova, Moskva 2022. Ebook.
- Sowiński M., *Festiwal Conrada Dzień VI*, „Tygodnik Powszechny” 23.10.2021.
- Stepanov A., *Dzhordzh Sonderson i Viktor Pelevin o posmertii*, «Novoye literaturnoye obozreniye» 2023, № 1.
- Tatarinov A.V., Tatarinova L.N., *Sovremennaya menippeya kak didakticheskiy zhest (O romane Dzh. Sondersona «Linkol'n v bardo»)*, „Litera” 2019, № 6.
- Umiński K., *Po co dziś czytać Rosjan? Tłumaczy jeden z najwybitniejszych pisarzy świata*, Wywiad Łukasza Grzymisławskiego, „Książki. Magazyn do Czytania” 2022, nr 2.
- Weretiuk O., *Англофонный диптих о России и русских Вирджинии Вулф и Джона Стейнбека*, „Studia Rossica Posnaniensia” 2020, vol. XLV.
- Wilk M., *Szkola czytania. „Kąpiel w stawie podczas deszczu” George Saunders*, „Czytam wszędzie.pl” 27.06.2022, [w:] <https://www.czytamwszedzie.pl/o-ksiazkach/artukul/szkola-czytania-kapiel-w-stawie-podczas-deszczu-george-saunders/>.
- Wilson J., *The Empathy Industrial Complex*, “Bookforum” Mar/Apr/May 2021.

NOTA O AUTORCE

Anna Skotnicka, prof. dr hab. w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ. **Publikacje: monografie:** *Szczelina. Bohater współczesnej prozy rosyjskiej i jego światy*, Kraków 2020, ss. 335; *Model prozy „innej” w literaturze rosyjskiej po 1985 roku*, Wrocław 2001, ss. 225, *Rosyjska proza wspomnieniowa lat 1953-1978. Autobiografia – dokument – autotematyzm*, Katowice 1991, ss. 110. **Redaktorka lub współredaktorka** (wraz z J. Świeżym) monografii: *Проза Михаила Шишкина. Новые прочтения*, Kraków 2021; *Евгений Водолазкин. Знаковые имена современной русской литературы*, Kraków 2019; *Михаил Шишкин. Знаковые имена современной русской литературы*, Kraków 2017; *Od modernizmu do postmodernizmu. Literatura rosyjska XX-XXI wieku*, Kraków 2014.

ORCID: 0000-0001-9938-9092

e-mail: anna.skotnicka@uj.edu.pl